JORDEN ER RIG

ET VEDISK BUD PÅ EN BÆREDYGTIG VERDEN

Dorte Skou Jensen
Leif Asmark Jensen

Jorden er rig – Et vedisk bud på en bæredygtig verden

Forfattet af Dorte Skou Jensen og Leif Asmark Jensen.
Layout: Anders Grønlund
ISBN 978-87-991496-1-2
© Copyright 2009 ved Skou & Asmark
Adresse: Skou & Asmark, Sørningevej 39, 4440 Mørkøv.

INTRODUKTION

> ”En bonde kommer kørende imod os på en simpel oksekærre. Hjulene skramler let hen over vejen, og halsbjælderne, som dyrene bærer, ringler. Med ét ser vi en anden bonde komme kørende fra den anden side på en traktor, der trækker en stor metalanhængervogn, der er fyldt med mursten. Traktoren drøner forbi med en øredøvende motorlarm efterfulgt af vognen, der hviner med en skingrende lyd. Vores næsebor fyldes med en blanding af støv og udstødningsgas. Fredfyldte, meditative Vrindavana er blevet invaderet af et symbol på en fremmed levemåde.”[1]

Hvad skal vi mene? Jo, oksen og bonden er romantiske og fredfyldte, men vi lever ikke i 1800-tallet. Som verden er, er vi nødt til at acceptere moderne teknologi med dens gode og dårlige sider, er vi ikke? Hvordan skulle vi kunne brødføde jordens befolkning uden?

I dette hæfte sætter vi spørgsmål ved den opfattelse. Vi hævder, at oksebonden også i dag kan udføre det arbejde, som traktorbonden gør, og at der er gode grunde til at lade ham gøre det. Måske skal der flere oksebønder til at udføre samme mængde arbejde, men gør det egentlig nogen forskel? Alle skal præstere et stykke arbejde for at få mad på bordet, hvad enten man dyrker maden selv eller sælger sin arbejdskraft for penge, der byttes til mad, som andre har dyrket.

Den virkelige forskel imellem de to ligger et andet sted. Forskellen er, at kærren er bygget af træ fra en skov i nærheden af landsbyen, og oksen blev født af en lokal ko og spiser kun hø og græs fra området. Derimod er traktoren afhængig af et verdensomspændende arrangement af miner, fabrikker, raffinaderier, økonomiske konjunkturer og politiske aftaler. Imens oksebondens livsstil er bæredygtig og kan med sikkerhed videreføres til fremtidige generationer, er traktorbondens fremtid usikker for ikke at tale om hans efterkommeres.

Oksebonden er mere fri og mere herre over sin egen situation. Han skylder ingen noget, og arbejder han fornuftigt, kan ingen rokke ham ud af stedet. Han dyrker og fremstiller selv sin mad og de fleste andre ting, som han og hans nærmeste har brug for. Resten af verden kan bryde sammen, uden at det påvirker hans situation.

Så heldig er traktorbonden ikke. Han skylder penge i banken til afbetaling af traktoren og de andre maskiner, han har måttet investere i. Hvis oliepriserne går i vejret, prisen falder på hans specialafgrøde, der sker en politisk omvæltning på den anden side af kloden osv., kan det vælte hans eksistens.

Hvad mere er, ødelægger oksebonden ikke naturen, hvorimod traktorbonden bidrager til en omfattende naturødelæggelse.

Dette hæfte er en udgivelse i forbindelse med Københavns internationale klimakonference i december 2009. Verdens politiske ledere mødes for at dæmme op for den klimakatastrofe, der lurer om hjørnet, hvis kursen ikke lægges om. Tiden vil vise, om det lykkes dem, men én ting er sikker: blot at blive enige om at reducere verdens CO_2-udslip med 10 procent frem til år 2050 eller noget af samme skuffe gør ingen forskel. Der er brug for en helt anderledes vision om en i enhver henseende bæredygtig situation, hvor vi ikke hele tiden trues af den ene miljøkatastrofe, politiske katastrofe, økonomiske katastrofe og menneskelige katastrofe efter den anden, som tilfældet er nu.

Visionen for et bæredygtigt samfund, som vi diskuterer her, er hentet fra Indiens klassiske vediske filosofi, som den blev præsenteret af Srila Prabhupada (1896 til 1977), Hare Krishna-bevægelsens grundlægger. I bund og grund er der tale om en omlægning til en mere enkel og naturlig, åndeligt baseret livsstil, hvilket kan ske ikke blot uden en nedgang i faktisk levestandard, men, hvis det gøres rigtigt, reelt vil betyde en væsentligt højere livskvalitet end den, de fleste oplever i vores moderne

industrialiserede storbysamfund.

Vores reelle økonomiske behov er få og enkle. Srila Prabhupada:

”Industri af forskellig slags kan ikke fremstille menneskets grundlæggende nødvendigheder, nemlig ris, hvede, korn, mælk, frugter og grønsager. Produktionen af maskiner og maskinredskaber forøger blot en kunstig levemåde.”[2]

Han skrev også:

”Det grundlæggende princip i økonomisk udvikling bygger på jord og køer. Menneskesamfundets nødvendigheder er korn, frugt, mælk, mineraler, tøj, træ osv. Alle disse behøver man for at kunne tilfredsstille kroppens materielle behov…Korn og grønsager er rigeligt til at mætte mennesker og dyr.”[3]

Selv om Prabhupadas pointe er selvindlysende, har mange alligevel glemt, at de ikke lever af det, der fremstilles i fabrikker, men af det, der vokser på jorden. Har man en overflod af mælk, korn, frugt, bomuld, silke, træ og andre naturprodukter, er alle ens behov dækket. Alt andet er med Srila Prabhupadas ord ”unødvendige nødvendigheder”.

Dette skal tages med et forbehold. Det er sandt, at vores materielle behov kan dækkes af naturprodukter fra den materielle natur, men materielle fornødenheder alene kan ikke tilfredsstille os. Vi er alle åndelige væsener og har lige så meget brug for åndelig indsigt og åndelig tilfredsstillelse. Får vi ikke åndelig tilfredsstillelse, er den naturlige psykologiske reaktion at søge tilfredsstillelse andre steder, hvilket i moderne tid giver sig udslag i en konstant jagt efter flere materielle goder og mere materiel underholdning og adspredelse for ikke at tale om stimulanser, rusmidler og narkotika.

Vedisk samfundsfilosofi vedkender sig dette og stræber derfor lige så meget på at give et samfunds borgere åndelig næring som mad på bordet. Hvis et samfund skal være virkeligt bæredygtigt, skal alle vores behov, materielle såvel som åndelige, dækkes. Det er derfor alt sammen en del af den vediske samfundsvision.

Dette hæfte har fem kapitler. Det første er nogle generelle forslag til løsninger i vores nuværende situation med klimaproblemer. Det næste kapitel handler om, at verdens problem ikke er mangel på mad og ikke vil blive det, selv om samfundet blev indrettet anderledes. Det tredje kapitel forklarer, hvorfor nogle småjusteringer på det nuværende samfund alene måske ikke er nok til at løse vores bæredygtighedskrise, og vi kommer ind på, hvorfor den vediske forskrift for et bæredygtigt samfund bygger på køer og okser. Det fjerde kapitel handler om naturforståelse. Der bliver set på, hvordan en skæv naturforståelse fra Renæssancen og fremefter førte til den nuværende krise, og den vediske naturforståelse bliver givet som en alternativ bæredygtig naturforståelse i et bæredygtigt samfund. Det femte og sidste kapitel er et praktisk forslag til, hvordan man gør sit eget liv bæredygtigt og kan være med til at påvirke udviklingen i retning af et bæredygtigt samfund.

Ind imellem det hele har vi fundet plads til nogle bæredygtige, vegetariske opskrifter.

KAPITEL 1

ET SKRIDT IMOD LØSNING AF KLIMAPROBLEMET

Klimaproblemet trænger sig på i disse år og er derfor et relevant sted at starte en diskussion om bæredygtighed. Hvilke muligheder har vi i Danmark for at komme CO_2-udledningen til livs og opbygge et bæredygtigt samfund? Hvordan skal vi opvarme boliger, køre biler, sejle skibe og få fly i luften, elektricitet i ledningerne osv. uden fossile brændstoffer?

Boligopvarmning

Huse kan opvarmes uden olie og fossile brændstoffer. Man kan isolere sig til meget.

Mange huse kan reducere deres opvarmningsbehov til halvdelen eller en tredjedel med en effektiv isolering.

Træ er en bæredygtig opvarmningskilde, specielt med effektive brændeovne, der udnytter træets brændværdi maksimalt. Huse indrettet med masseovne kan somme tider opvarmes for 2000 kr. om året i indkøb til brænde. Der kan plantes energiskove til opvarmning. Solvarmeanlæg er også effektive, men behøver kombination med en anden opvarmningskilde, når solen ikke skinner. Jordvarme og varmepumper er gode. Udgiften til et hus, der opvarmes med olie, kan reduceres til det halve med et jordvarmeanlæg. Elektriciteten til det kan komme fra vindmøller. Teknisk set er det muligt helt at undvære fossile brændstoffer til boligopvarmning uden at mangle varme af den grund.

Elektricitet

I Danmark er det oplagt at dække elektricitetsforbruget med vindmøller, men også solceller og bølgeenergianlæg bliver mere rentable for hvert år, der går. Det er stadig et problem at gemme energi til vindstille perioder. At gemme strøm i batterilagre er en mulig, men kostbar løsning. Fremtiden ligger måske i at lave brint med den overskydende strøm, selv om det lige nu er svært at oplagre brint i de mængder, der kræves. Yderligere forskning løser måske dette tekniske problem. En mulighed er også at bruge overskudsstrøm til at pumpe vand op i et stort vandreservoir og lave strøm med dette vand, når det ikke blæser.

Løsningen kan måske være, at strøm gøres billigere, jo mere det blæser, og omvendt, så strømforbruget indretter sig efter udbuddet af strøm.

Elektricitet kan også produceres CO_2-neutralt på kraftvarmeværker, der anvender halm, anden biomasse eller affald.

Hvis kriteriet kun er CO_2-neutralitet, er atomkraften også en mulighed. Det er den dog ikke, hvis der også skal tages et overordnet hensyn til bæredygtighed, for atomkraft anvender et brændsel, uran, som ikke bliver fornyet, når det først én gang er brugt. Ydermere er der affaldsproblemet. Atomaffald kan være giftigt i op til 250.000 år. Ubetalte regninger, tikkende bomber og affaldsdynger til vores efterkommere er ikke bæredygtighed. Alle må være ansvarlige for at rydde op efter sig selv og ikke overlade det til andre. Selv om atomkraft måske er en kortsigtet løsning på CO_2-problemet, er det ingen bæredygtig løsning.

Transport

Anvendelse af planteolie (f.eks. rapsolie) som erstatning for diesel eller benzin er mulig. Alle dieselmotorer kan ombygges til rapsolie. Andre muligheder er biogas og alkohol. Vi kan dyrke sukkerroer, lave alkohol af sukkeret og bruge det til brændstof.

En større udbygning af kollektiv transport, specielt jernbanedrift, der kan køre på el, er en mulighed. En nedsætning af billetpriserne til f.eks. en tredjedel af de nuværende ville gøre offentlige transportmidler billigere end privatbiler, hvilket sikkert kunne få så mange mennesker til at bruge offentlige transportmidler, at det faktisk stadigvæk ville være rentabelt til den lavere billetpris.

Skibsfart er en stor synder med hensyn til afbrænding af fossile brændstoffer. Skibe står for omkring 30 procent af det danske forbrug af råolie. Er det en løsning at gå tilbage til sejlskibe? Det ville nogle nok ikke umiddelbart synes. Måske er løsningen, at samfundet indrettes, så der skal sejles og transporteres så lidt, at sejlskibe kan dække behovet. I den nuværende verden flyttes varer i stor stil fra det ene kontinent til det andet. Hvis størstedelen af alle varer blev produceret og anvendt lokalt, ville der være mindre behov for international skibsfart.

Flyfart er også en stor CO_2-synder. Her kan det vel stadig lade sig gøre at flyve med brændstoffer af biologiske brændsler, selv om det nok vil blive væsentligt dyrere. Måske skal vi bare flyve mindre. Hvad har vi det i det hele taget så travlt for? Hvorfor er vi så rastløse og kan ikke være tilfredse på samme sted?

Hvis vi får mere kontrol over brint, er det

potentielt muligt at bruge det i flyvemaskiner, da det er lige så effektivt et brændstof som benzin og gas. Brint er naturligvis kun en måde at oplagre energi fra andre energikilder på, men hvis det med videre forskning bliver muligt at oplagre brint bedre og billigere, er der store muligheder for at lagre CO_2-neutral strøm i brint, som så kan bruges, hvor der i dag bruges fossile brændsler som benzin, olie og gas.

Byggeri

I vore dage anvender vi til byggeri mange materialer og megen energi, der har krævet anvendelse af fossile brændstoffer. Det er dog fuldt ud muligt at bygge huse økologisk, dvs. med anvendelse af naturlige materialer som træ, ler og halm, og indrette dem som lavenergihuse med den mest optimale udnyttelse af varme, vand m.m. Mange steder i landet er sådanne huse allerede opført. De, der bor i dem, kan fortælle, at indeklimaet er mere behageligt i den slags huse end i huse, der indeholder beton, plastik og andre unaturlige byggematerialer.

Landbrug

Landbrug er en stor forbruger af fossile brændsler, som det dog er muligt at erstatte med bl.a. rapsolie. Nogle landmænd har allerede taget skridtet og dyrker og presser olie af egen raps til deres traktorer. En anden mulighed er trækdyr.

En omlægning af landbruget til økologi vil spare fossilenergi, der nu bruges til fremstilling af kunstgødning og sprøjtemidler. I stedet kan indføres effektive kompostteknikker, hvilket også vil give bedre gødning, lige så store udbytter og sundere fødevarer.

Effektiv kompostering åbner også for en bedre anvendelse af slam fra vores toiletter. Under store energiomkostninger opsamles og renses toiletaffaldet i dag centralt på rensningsanlæg, hvorfra det rensede spildevand pumpes ud i have og søer. En mere naturlig mulighed er at lade det gøde markerne. Det skal gøres hygiejnisk forsvarligt, hvilket kræver en omlægning af vores toiletvaner, men det er teknisk muligt. Hvis det sorte spildevand (dvs. spildevand fra toiletter) holdes adskilt fra det grå spildevand (dvs. alt andet spildevand), kan sidstnævnte udledes direkte, hvis det ikke indeholder tungmetaller og kemiske fremmedstoffer. Hvis man dernæst holder ekskrementer adskilt fra urin – det kræver et separationstoilet eller komposttoilet – kan urinen vandes ud på jorden uden yderligere behandling, dog ikke direkte på spiselige planter. Hvis ekskrementerne er tørre, dvs. ikke blandet op med vand, er de lette at håndtere og kompostere, hvorefter denne kompost kan anvendes til ikke-spiselige afgrøder, f.eks. i skovbruget.

Alt for få mennesker er i dag i kontakt med den jord, vi lever af. Udviklingen de sidste generationer har anbragt flere og flere i byerne og færre og færre på landet. Storbyer er næppe bæredygtige, så en bæredygtig politik kunne tænkes at omfatte en slags husmandsreform, hvor familier får tilbud om på rimelige vilkår at overtage små husmandsbrug og i stor udstrækning blive selvforsynende, som det blev gjort i 1930'erne. Dette ville mindske samfundets transportomkostninger og muliggøre en mere energiøkonomisk anvendelse af vor jord såvel som være en social forbedring for mange. Anvendelse af trækdyr, som uden konkurrence er landbrugets mest bæredygtige energikilde, er også mere realistisk som en mulighed her og nu på småbrug end på store bedrifter.

Kost

Med hensyn til kost i en bæredygtig sammenhæng er to ting oplagte. Den ene er vegetarisme, en meget mere økonomisk og miljøvenlig kost end kødspisning. Energiomkostningerne ved fremstilling af vegetarisk føde er kun 10-20% af omkostningerne ved kødproduktion (se næste kapitel). En anden ting er at spise ting, der dyrkes lokalt. At transportere mad tusinder af kilometer, når den samme mad kan dyrkes der, hvor den spises, er ikke bæredygtigt logisk.

Forbrugerkulturen

Det er nødvendigt at tage hele køb-og-smid-

væk-kulturen op til revision. Meget kan spares ved at lave ting, der holder et helt liv, og måske skulle vi også lære bare at undvære mange unødvendige ting. Her er et stort problem, at det nuværende økonomiske system netop bygger på at få os alle til at forbruge og smide væk. Det holder hjulene i gang, så de politikere, der mødes for at bremse op for klimaødelæggelsen, er de samme, der senere mødes for at stimulere den økonomiske vækst. Da økonomisk vækst blot er et andet ord for mere køb-og-smid-væk, er der et dilemma her. Vores politikere må gøre op med sig selv, om de vil satse på en egentlig bæredygtig udvikling eller holde fast i en kortsigtet visdom om konstant økonomisk vækst uden at ænse de langsigtede konsekvenser.

En mulig vej ud af dette dilemma er måske at regulere den økonomiske vækst med udviklingen og produktionen af nye bæredygtige teknologier. Et eksempel er vindmøller. Her er der en produktion, som både passer ind i en bæredygtig udvikling og giver mening rent økonomisk. Ja, det interessante ved omlægning til et bæredygtigt samfund kan måske vise sig at være, at det ikke er et udgiftskrævende offer for samfundet, men en stor økonomisk mulighed for dem, der går i spidsen.

Ovenstående er kun et lille kig på de mange muligheder. At styre hen imod et samfund, der er i balance med naturen og verden, er i princippet realistisk. Det afhænger meget af den politiske vilje. Meget mere kan siges derom.

KAPITEL 2

ER DER MAD NOK I VERDEN?

Mad er vores vigtigste materielle fornødenhed. Vil der være mad nok til alle, hvis vi skal gå over til en bæredygtig livsstil uden eller med kun lidt moderne teknologi? Siden måske en milliard ud af jordens befolkning på syv milliarder mennesker ikke får mad nok hver dag, og siden nogle områder med mellemrum bliver ramt af decideret hungersnød, er der tilsyneladende ikke mad nok. Er jorden ikke allerede overbefolket?

Srila Prabhupada troede ikke på overbefolkning:

”Der er ingen overbefolkning. Det er en falsk teori…Jeg rejser over hele verden. Der er så meget ubenyttet jord på klodens overflade, at ti gange den nuværende befolkning med lethed kunne brødfødes.”[4]

Srila Prabhupada bemærkede også: ”Sådan som menneskesamfundet for øjeblikket er opbygget, produceres der korn nok over hele verden…I nogle lande er der så meget korn til overs, at overskydende korn somme tider bliver smidt i havet, og somme tider forbyder regeringen yderligere dyrkning af korn. Konklusionen er, at jorden producerer korn nok til at mætte hele befolkningen, men fordelingen af disse kornmængder begrænses igennem handelsrestriktioner og ønske om økonomisk vinding. Derfor mangler nogle steder korn, imens der andre steder er produktion i overmål. Hvis der var én regering på jordens overflade til at sørge for fordelingen af korn, var der ingen mangel og ingen grund til at komme med falske teorier om overbefolkning.”[5]

At jorden kan brødføde ti gange det nuværende befolkningstal, lyder utroligt. Men i betragtning af, hvor dårligt mange af verdens arealer udnyttes, hvor mange unyttige ting der dyrkes, og hvor stort et spild der foregår, er det måske ikke helt ved siden af.

Alene de mængder mad, der spildes i verdens rige lande, er forbavsende. Den gennemsnitlige dansker smider årligt 60 kg mad ud, så danskernes spild kunne brødføde omkring én million mennesker. Siden måske én milliard mennesker lever lige så ødselt som danskerne, smides der

på den måde fødevarer til 200 millioner mennesker væk.

Store dele af jordens opdyrkede arealer mætter ikke mennesker. Tobak, kaffe, te, druer til vin og andre afgrøder til alkohol, opium osv. optager mange millioner hektar god landbrugsjord, som kunne brødføde hundredvis af millioner mennesker.

Et andet eksempel på spild er græsplæner. Bill Mollison skrev i 1988 (det er lige så aktuelt nu):

"Den største enkeltafgrøde i USA, en afgrøde, der kræver 573 kilokalorier pr. kvadratmeter at opretholde – mere energi end der bruges på dyrkning af majs eller grønsager – er plænegræs"

"Det anslås, at i USA var 6,5 millioner hektar afsat til græsplæner i 1978…og en stor udvidelse af græsplæneområdet er sket i årene siden." 6,5 millioner hektar græsplæner svarer til halvanden gange Danmarks areal.

"I 1978 brugte græsplæner 15%–20% af USA's årlige gødningsproduktion, samme mængde, der brugtes på Indiens samlede fødevareproduktion. Med hensyn til vandforbrug blev 44% af vandforbruget i Californien brugt på græsplæner, endnu en enorm offentlig udgift til græsplæner, der også har omkostninger i form af forurening af grundvand, atmosfære og jordbund."

Den forbløffende kendsgerning er, at alle de moderne lande, "der dyrker store græsplænearealer, kunne producere al deres mad på samme areal med de samme ressourcer." Al den jord, der nu spildes på græsplæner, kunne med lethed producere alle de grønsager, frugter og blomster, som vi behøver!

Ydermere "skaber afgrøden fra dette jordbrug et enormt offentligt affaldsproblem med forgiftet græs, der er fyldt med dieldrin, DDT, pesticider og kvælstof." Mollison sukker: "Græsplænen er blevet de moderne byområders forbandelse, ligesom sukkerrør er de lavtliggende tropiske kystområders forbandelse og kvæg forbandelsen for de halvtørre og tørre græsarealer."[6]

Et andet spild i rige lande er husdyr. Husdyr er selvfølgelig gode, når de giver noget til gengæld for den mad, de spiser, men sådan er det ikke altid længere. Hvor mange menneskers mad spiser de tæt ved en million danske hunde for

BØNNER ER LØSNINGEN PÅ VERDENS KLIMAPROBLEMER

Klimaeksperterne og ernæringseksperterne er enige: Der skal flere bønner og bælgfrugter på bordet. Et godt sted at få inspiration til at tilberede linser og bønner er det indiske køkken. Ikke alle bliver lige begejstrede ved tanken om en gang gule ærter, men gule ærter fra danske marker kan faktisk forvandles til en meget populær indisk inspireret dal-suppe med lidt enkle krydderier.

SUPPE AF GULE ÆRTER / CHANA DAL

3 dl chana dal*/gule ærter
1,4 liter vand
1¾ tsk. salt
2 laurbærblade
3-4 tomater (i tynde både)
2 spsk. smør/ghee
2 spsk. ghee*
¾ tsk. hel spidskommen
1 tsk. friskrevet ingefær
½ tsk. hing*/ingefærpulver
4 spsk. kokosmel
1-2 spsk. sukker

1. Bring vandet i kog med salt og laurbærblade. Vask gule ærter i koldt vand og lad dem dryppe af i en si. Kom dem i det kogende vand og kog dem 40-45 minutter. Fjern evt. skum med en hulske undervejs. Tilsæt smør og tomater og skru lidt ned for varmen.

2. Varm ghee'en i en lille gryde over middelvarme. Steg spidskommen et øjeblik og tilsæt ingefær, hing og kokosmel. Steg 1-2 minutter under omrøring. Kom krydderiblanding og sukker i suppen, og lad den koge fem minutter mere.

* Chana dal og hing fås i indiske forretninger.
* Ghee er klaret smør/smørolie.

eksempel? Eller hvad med heste? Før traktorens indførelse havde Danmark 650.000 heste, der leverede trækkraft til at dyrke vores mad. At traktoren er indført, betyder dog ikke, at hesten er uddød. Danmark har stadig omkring en halv million heste, der nu kun er til pynt og æder uden at arbejde.

Kød

Af alle former for spild er kødproduktionen utvivlsomt det største. Kød er mad til få på bekostning af mange. Til kødproduktion bliver korn, som mennesker kunne have spist, i stedet fodret til køddyr. I den rige verden som Europa og Nordamerika bruges over 90 procent af alt korn til opfostring af kreaturer, svin, får og høns, der ender på folks middagsborde.[7] De danske svin alene spiser mad for over 100 millioner mennesker![8]

At bruge korn, som mennesker kunne have spist, til at producere kød med er et kolossalt spild. For hver 16 kg korn, der fodres til fedekvæg, får man kun et kg kød tilbage.[9] I *Diet for a Small Planet* beder Frances Moore Lappe os forestille os, at vi sidder til bords med en 200 grams bøf foran os. "Forestil dig dernæst," skriver han, "lokalet fyldt med 45 til 50 mennesker med tomme tallerkner foran sig. Med det, det har kostet at fremstille din bøf, kunne hver af disse have fået en hel tallerkenfuld af en middagsret, der er lavet af korn."[10]

Rige lande spilder ikke blot deres eget korn på kødproduktion, men importerer også proteinrig planteføde fra fattige lande. Dr. Georg Borgstrom anslår, at omkring en tredjedel af Afrikas jordnøddehøst (jordnødder indeholder samme proteinmængde som kød) ender i maven på kvæg og fjerkræ i Vesteuropa.[11]

I udviklingslande forbruger en person i gennemsnit 200 kg korn om året, hvoraf det meste spises direkte. I modsætning dertil spiser den gennemsnitlige europæer og amerikaner et ton korn om året ved først at fodre korn til dyr for derefter at spise kødet fra disse. Den gennemsnitlige europæer og amerikaner bruger fem gange så stor en fødemængde som den gennemsnitlige colombianer, inder eller nigerer.[12]

Sådanne kendsgerninger viser ifølge mange fødevareeksperter, at verdens fødevareproblem er kunstigt. Selv nu dyrkes der allerede mere end nok til alle på jorden, men det fordeles forkert. Det største fordelingsproblem er, at vi fodrer brødkorn til svin i stedet for til mennesker, der mangler mad.

Her er nogle flere kendsgerninger om kødproduktionen. Mindst halvdelen af den årlige ødelæggelse af tropisk regnskov skyldes rydning af skov til græsning af kødkvæg.[13] Hvert kilogram hamburger, der importeres fra Mellemamerika eller Sydamerika, har kostet cirka 6 kvadratmeter regnskov.[14] USA ville kunne reducere sit olieforbrug med 60 procent ved at gå fra en kødbaseret til en vegetarisk kost.[15]

Kødproduktion er også en stor belastning for miljøet. Spildevand fra slagterier og stalde er en meget større forureningsfaktor end det, som planteproduktion bidrager med. Mange steder på jorden forsvinder vandressourcerne, og kødindustrien er en stor synder. Ifølge Georg Borgstrom skaber produktionen af køddyr ti gange mere forurening end almindelige beboelsesområder (husk, at de danske svin ikke blot spiser for 100 millioner mennesker, men også går på toilet for lige så mange), og tre gange mere end industrielle områder.[16]

I *Population, Resources, and Environment* viser Paul og Anne Ehrlich, at det kun kræver 30 liter vand at dyrke et kg hvede, imens produktion af et kg kød forbruger et sted imellem 1.200 til 3.000 liter vand.[17]

Der er mad nok

Der er ingen mangel på mad i verden. Store opdyrkede arealer bruges til unyttige og samfundsskadelige afgrøder. Alene det, der spildes på kødproduktion, kunne brødføde flere mennesker, end der nu lever på jorden. Ydermere er det værd at bemærke, at moderne dyrkningsmetoder med traktorer og sprøjtemidler ikke giver så stort et arealudbytte, som et intensivt landbrug baseret på trækdyr gør det. Det mekaniserede landbrug har et stort udbytte i forhold til, hvor

mange mennesker der er beskæftiget i det. Med maskiner kan én mand dyrke imponerende mængder mad, men det betyder ikke, at udbyttet pr. arealenhed er maksimeret. Intensive smålandbrug med anvendelse af okser og mange hænder såvel som intensivt havebrug har et endnu større udbytte pr. arealenhed. Et eksempel er Amish-folket, et religiøst samfund, der oprindeligt kom fra Tyskland og Schweiz, men nu mest bor rundt omkring i USA. Amish-folkene er kendte for at sige nej til moderne teknologi såsom traktorer, og de dyrker økologisk. At de ikke mister noget, viser den kendsgerning, at Amish-folkenes jord giver det højeste udbytte af alle landbrugsarealer i USA. En overgang til et trækdyrsbaseret landbrug vil ikke betyde nogen nedgang i fødevareproduktionen, selv om det ville kræve flere mennesker beskæftiget.

Gandhi skal engang have udtalt: "There is enough for everyone's need, but not for everyone's greed ["Der er nok til alles behov, men ikke til alles begær."]."

KAPITEL 3

KØER OG OKSER I EN BÆREDYGTIG VERDEN

Måske kan vi på kort sigt afbøde den globale opvarmning og andre miljøproblemer ved at indføre miljøvenlige energikilder og teknologier som vindkraft, biobrændsler, økologisk jordbrug osv. Men er dette virkeligt bæredygtigt? Et sådant "post-fossilt" samfund bruger stadig mange råstoffer, metaller og mineraler, der ikke genskabes, når de først er brugt. Det er fortsat et forurenende storindustrisamfund.

Spørgsmålet er videre, hvordan skal et sådant samfund kunne vedligeholde infrastrukturen med vejsystemer osv. uden fossile brændstoffer og mange andre råvarer, der kræver store mine- og fabriksoperationer? Kan en centraliseret økonomi overleve uden gode veje og billig transport? Kan et bæredygtigt samfund sameksistere med de nuværende storbyer, der afhænger af en omfattende transport af alle livsnødvendigheder?

Menneskene i et sådant øko-teknologisk samfund er også stadigvæk magtesløst indviklede i komplekse globale, økonomiske sammenhænge, der når som helst kan vende op og ned på deres liv. Kan et sådant samfund skabe de livsbetingelser, som vi mennesker bedst trives under? Hvis ikke, kan det da siges at være bæredygtigt?

Det følgende essay er interessant at læse med disse spørgsmål i baghovedet. Forfatterne er et ægtepar, der har drevet deres eget økologiske landbrug med okser i mange år. Selv om det er det nuværende samfund med dets afhængighed af fossile brændstoffer, forfatterne refererer til, er spørgsmålet, om deres kritik ikke også gælder for et post-fossilt samfund, selv om traktorerne her kører på rapsolie.

Den dieseldrevne traktor: et redskab for ødelæggelse

Af Balabhadra Dasa og Chaya Devi Dasi

På vores rejser møder vi mange økologisk bevidste mennesker, der ser ud til at tage traktorbaseret landbrug for givet. Det første spørgsmål, vi stiller sådanne folk, er: "Hvor megen minedrift tager det at lave en traktor? Der er brug for miner, hvorfra man kan få jern, kul, kalksten, mangan, nikkel, kobber, bauxit, tin og zink for blot at nævne nogle få. For at hente disse mineraler frem voldtager man Moder Jord og skaber helvedesagtige forhold for tusinder af arbejdere.

Det er blot det første skridt. Dernæst kommer metalsmelterierne, hvor malmen knuses og udsmeltes. Nu er der virkelig tale om storindustri

med kæmpefabrikker, mere helvedesagtigt arbejde og forurening i stor stil. Efter smelterierne kommer vi til fabrikken, hvor delene til traktoren støbes. Derefter er der en anden fabrik, hvor traktoren samles. Endnu flere helvedesagtige arbejdsforhold, endnu mere forurening.

Nu står traktoren så omsider færdigsamlet på parkeringspladsen – men uden dæk. Hvorfra kommer materialerne til dækkene? Man plejede at tage til troperne og betale arbejderne nogle få ører for at tappe saft fra gummitræerne. Nu om dage bruger man stålforstærkede radialdæk af syntetiske materialer, der igen fremstilles af olie.

Nu vi taler om olie, hvad skal traktoren, der står på parkeringspladsen med sine dæk på, køre på? Græs og havre kan man ikke komme i tanken. Man skal have olie, og den kan man være nødt til at gå i krig for. For at sikre sig olien kan man skulle sende tropper til Mellemøsten og dræbe mænd, kvinder og børn. Måske dræbes ens egen søn eller datter i krigen. Og hvis vi vinder krigen, spilder tankskibet, der fragter olien, måske halvdelen af olien i havet på vejen.

Olien, der omsider når frem, skal dernæst raffineres. Hvis I nogensinde er kørt igennem en raffinaderiby, ved I, at luften stinker som et stinkdyr, og vandet er så dårligt, at selv et stinkdyr tænker sig om to gange, før det drikker af det.

Nu har vores landmand så sin traktor, sine stålforstærkede radialdæk og sin dieselolie. Han starter motoren og tænker: "Med denne traktor kan jeg gøre 50 oksers arbejde." Så får han øje på sine okser: "Jer har jeg ikke længere brug for. Jeg har min traktor. Jeg har mit dieselbrændstof. Af sted med jer til slagteriet." Uha. Når man begynder at dræbe tyre, er man sikker på meget dårlige karmiske reaktioner.

Nogle af de karmiske reaktioner kommer med det samme. For det første har man nu nogle stakkels mennesker, der arbejder på slagterierne i et job, som den amerikanske regering anser for mere farligt og demoraliserende end noget arbejde i fabrikker og miner. Men det skænker den store landmand ikke en tanke. Han tænker: "Ingen grund til at fodre disse okser længere. Lad overskuddet gå i mine lommer." På bekostning af deres liv.

Så ser han sine karle, der plejede at arbejde med okserne – folk, der arbejdede i godhedens kvalitet på markerne og dyrkede korn og grønsager. Han siger: "Jeg har allerede slået mine okser ihjel. Jeg har min traktor. Jeg har intet arbejde til jer. I er fyret. Hvorfor finder I jer ikke et arbejde på en fabrik og laver flere maskiner? Eller gå hen og få kontanthjælp?"

Han kører med traktoren ud for at pløje sin mark. De tunge dæk pakker jorden sammen, så rødderne på hans hybridplanter dårligt kan trænge igennem den. Han har ikke længere nogen naturlig gødning at nære jorden med, så han spreder kunstgødning, der er fremstillet ved hjælp af store mængder naturgas. Fordi hans afgrøder i sidste ende udtømmer jorden for alt organisk materiale, der holder på fugtigheden, vaskes hans jord let ud i vandløbene. Den resulterende svage jord giver svage planter, der er lette ofre for ukrudt, skadedyr og sygdomme. Landmanden må frem med sit arsenal af pesticider og ukrudtsmidler, der også ender i vandløbene.

Det er historien om den moderne traktor. Harmonerer den med de værdier, som grupper som de Grønne står for? På ingen måde. I stedet pløjer traktoren miljøet ned, spreder centralisering og udnyttelse og ødelægger åndeligt liv.

Hvad er alternativet? Når en ko kælver, får hun halvdelen af gangene en tyrekalv. Disse tyre er Krishnas (Guds) traktorer, der fremstilles i "fabrikken" i moderens mave. Denne fabrik forurener ikke og skaber ikke helvedesagtige arbejdsforhold. Den følger naturens love, sådan som Krishna har sat dem i system.

Krishnas traktor kan dyrke sit eget brændstof – havre og græs. Hos denne traktor er selv affaldsprodukterne nyttige. Fra komøg kan man udvinde metangas, et rent brændstof. Hvad der bliver tilbage, kan vende tilbage til jorden som en førsteklasses gødning, der opbygger jordens muldlag. Der er ikke brug for at tilføre "økologisk slagteriaffald" for at forøge jordens organiske indhold.

Hvad med arbejdsforholdene? Forholdet imellem landmanden og oksen bygger på kærlighed og tillid. Når okserne ser landmanden, regner de med at blive klappet og strøget under halsen. Til gengæld er de glade for at arbejde, og de arbejder dygtigt, når de er sammen med en erfaren bonde. Det er den mest tilfredsstillende form for arbejde, man kan drømme om.

Når vi bruger Krishnas traktor, er der ingen forurening og ingen vold. Bonden arbejder side om side med oksen for at dyrke de bedste naturlige fødevarer. Denne form for arbejde giver det rigtige grundlag for enhver gruppe, der ønsker en grønnere verden.

Beskyttelse af køer og okser

Ifølge vedisk samfundsforståelse er det vanskeligt at have et stabilt og bæredygtigt samfund på alle planer, materielle såvel som menneskelige og åndelige, før der er en nærmest religiøs beskyttelse af køer og okser, der til gengæld udgør et solidt økonomisk fundament for samfundet. En dygtig beskyttelse og anvendelse af køer og okser skaber en perfekt økologisk og bæredygtig tilstand.

Køer og okser er en ideel kombination. En ko giver mælk, som er mirakelføde for mennesker. En okse er en kastreret tyr. Tyre, der ikke er kastrerede, kan være temperamentsfulde, hidsige og farlige og kan ikke bruges som arbejdsdyr. Men efter kastrering er okser lige så rolige og fredfyldte som køerne og elsker at arbejde. Med koen og oksen har mennesket, hvad der skal der til for at overleve – sund mad og arbejdskraft. Ikke nok med det. Gødningen fra disse dyr er så værdifuld, at selv om køerne ikke giver mælk, og okserne bliver for gamle til at arbejde, er deres gødning, når den komposteres rigtigt, så værdifuldt et råstof, at dyrene fortsat er økonomisk værdifulde til gengæld for det foder og den pasning, de kræver. Når de dør naturligt, kan deres skind bruges til læder.

Ingen andre dyr danner sådan en kombination. Koen og oksen gør det muligt at holde dyr, der både er nyttige og økonomisk rentable hele livet igennem, så man ikke fristes til slå dem ihjel, fordi man som bonde ikke har råd til at beholde dem.

Hvad med hesten? Er den også et muligt trækdyr? I en artikel i Back to Godhead (januar 1993) forklarede Hare Krishna Devi Dasi, hvorfor hun mener, at okser overgår heste som trækdyr.

Oksekraft eller hestekraft?

Af Hare Krishna Devi Dasi

Olieforsyningerne svinder ind, hvilket giver landbruget et særligt problem. I bogen *Family Farming* citerer Marty Strange et forskningsprojekt fra University of New Hampshire:

”I 2020 vil de hjemlige [dvs. USA’s] forsyninger af både olie og gas være udtømte. Hvis landbrugets teknologiske grundlag ikke ændres, vil 10 procent af olien og 60 procent af gassen, der forbruges i USA, blive brugt på fødevareproduktion…et landbrugssystem, der er så afhængigt af fossile brændstoffer, kan ikke vare ved for evigt – ja, ikke engang særligt længe.”

For snart ti år funderede Marty Bender over problemet med afhængigheden af fossile brændstoffer og foreslog et alternativ. I artiklen “Industrial Versus Biological Traction on the Farm” [”Industriel versus biologisk trækkraft i landbruget”] skrev han: ”Det vurderes, at USA har tre årtier af olie og naturgasreserver tilbage med den nuværende produktion. Derefter kommer vi hovedsageligt til at afhænge af olieimport, indtil resten af jordens reserver er udtømte om en generation eller to.”

Bender foreslog: ”Omkring 2013 bør USA have en anselig bestand af arbejdsheste og muldyr…hvis vi vil have en fødevareforsyning, der ikke kræver import af olie fra udlandet.”

Sådanne artikler indrømmer denne kritiske sår-

barhed ved landbrug, der drives af olie, men ofte er den foreslåede løsning et landbrug med heste som arbejdsdyr. Men hvordan passer hestedrevet landbrug med udviklingen af spirituelle fællesskaber?

"Hvor er okserne?"

Vores første fingerpeg kommer fra Srila Prabhupada. En af hans disciple, Paramananda Dasa, fortalte, hvordan nogle hengivne engang forsøgte at imponere Prabhupada med deres forsøg på at etablere selvforsyning. På et af Srila Prabhupadas første besøg på deres landbrug i West Virginia trak de et spand heste frem og viste, hvordan de arbejdede med dyrene. Prabhupadas respons var: "Hvor er okserne?" For Paramananda var det sidste gang, han tænkte på arbejdsheste, og hans interesse skiftede til okser.

Ikke blot berøver heste okser deres naturlige arbejde, men som Prabhupada var helt klar over, er heste temperamentsfulde og nervøse, og deres helbred er mindre robust. Da en hengiven skrev til ham om at købe en hest for at komme rundt på gården, rådede Srila Prabhupada imod det: "Hvis I har heste, er I nødt til at tage jer af dem. Blot for en smule bekvem transport får I så mange problemer med at holde hestene i form."

Fra slagmark til landbrug

Før arbejdshestens tid var oksen de fleste steder det vigtigste dyr til markarbejde. Hesten var med sin lidenskab og større hurtighed derimod egnet til slagmarken. I "What Pulls the Plow?" ["Hvad trækker ploven?"], en artikel i Country Journal, skrev Ronald Jager: "Den store engelske hest, som er udødeliggjort i legender og kunstværker, var oprindeligt ikke et trækdyr, men en krigshest, et stort, hurtigt og stærkt dyr, der kunne fragte våben. Derudover var det nervøst af natur."

Da Middelalderens korstog sluttede [og man stod med mange arbejdsløse heste], blev træksele til heste blev opfundet, og man fandt ud af, at heste kunne pløje hurtigere end okser. Som resultat begyndte heste at fortrænge okserne fra landbruget i Nordeuropa. Overgangen skete ikke uden indvendinger. Forfattere som Walter of Henley i 1200-tallet, Sir Anthony Fitzherbert i 1500-tallet og Benjamin Franklin så sent som i 1700-tallet var varme fortalere for okser. Okser, gjorde de opmærksom på, "giver bedre gødning, er billigere at holde, er mere alsidige og ofte sundere end heste." Anthony konkluderede: "Alting taget i betragtning er pløjning med okser meget mere rentabelt end pløjning med heste."

Et centralt punkt i Sir Anthonys argument var, at om vinteren, når dyrene var uvirksomme, kunne okser nøjes med hø, imens heste "må have både hø og korn at spise." Heste var langt dyrere i drift. Men på trods af de større omkostninger vandt hesten alligevel gradvist frem på Europas landbrug.

Samfundet skifter til lidenskabens gear

En ting, der manglede i denne diskussion, var, hvorfor hestekraften ændrede samfundet fra et landbrugs- til et bysamfund. Andre nutidige akademikere har bemærket denne ændring i samfundsstrukturen:

"Opfindelsen af trækseler til heste bogstaveligt talt revolutionerede magtbalancen på de europæiske landbrug…moderne europæisk landbrug gjorde det muligt for en bonde at dyrke meget mere, end nogen bonde nogensinde før havde gjort. For første gang i historien blev det muligt for bybefolkningen i et område at overstige landbefolkningen, for for første gang kunne en bonde avle mere end nok til at brødføde både sin egen familie og en anden familie i byen."

Det var hestekraften, der satte gang i denne udvikling imod byen og sluttelig igangsatte den industrielle revolution. Selv om denne kæde af begivenheder ofte hyldes som fremskridt, har den undermineret vores natur og vores samfund. Faktum er, at introduktionen af heste var en stort skridt væk fra et enkelt liv på landet i godhedens kvalitet.[18]

Den eneste ikke-voldelige mulighed

Et argument imod heste, som ofte går helt hen over hovedet på moderne akademikere, er underforstået i Prabhupadas kommentar: "Hvor er okserne?" Tyrekalven er et naturligt resultat af mælkeproduktion. Medmindre tyren

engageres i noget nyttigt, siger den økonomiske nødvendighed, at han må slagtes.

Derfor sværger den vediske kultur til køer og okser. Vi høster, som vi sår. Hvis vi vil have en verden uden vold (hvordan kan en voldelig verden være bæredygtig?), er vi nødt til selv at behandle verden uden vold. Vold imod dyr giver bagslag og ændrer menneskers mentalitet, så de i sidste ende også slår hinanden ihjel. Koen/oksen er derfor den ideelle kombination for mennesker, for det er økonomisk muligt at holde disse to uden at slå dem ihjel på noget tidspunkt.

Et stabilt samfund er et landbrugsbaseret samfund, mennesker trives og udvikler sig bedst i naturlige og landlige omgivelser, der også naturligt inspirerer menneskers åndelige side, og køer og okser er det bedste grundlag for en sådan naturlig og bæredygtig eksistens.

KAPITEL 4

EN BÆREDYGTIG NATURFORSTÅELSE

32 videnskabsmænd mødtes i januar 1990 i Moskva og underskrev en fælles erklæring med titlen: ”Bevarelse og værdsættelse af jorden: en appel om en fælles forpligtigelse imellem videnskab og religion.” Blandt disse videnskabsfolk var astronomen Carl Sagan, fysikerne Paul J. Crutzen og Freeman J. Dyson, palæontologen Stephen J. Gould, miljøforskeren Roger Revelle og Jerome Wiesner, fhv. præsident for M.I.T.

Videnskabsmændene appellerede til verdens religiøse ledere om at motivere deres trosfæller i kampen for at redde verdens miljø. De udtalte: ”Vi er tæt på at begå, og mange vil sige, at vi allerede begår, det, som med et religiøst sprog somme tider kaldes ’Forbrydelser imod Skabelsen’.” Videnskabsmændene kom derfor med, hvad de kaldte ”en indtrængende appel til verdens religiøse samfund om at forpligtige sig i

ANIMALSK PROTEIN

Den vediske måde at få animalsk protein på er at tage mælken fra koen uden at slå den ihjel. En ko, der lever og dør naturligt, giver meget mælk i løbet af sit liv. En ko kan give 4–10.000 kg mælk om året. Under naturlige forhold vil en del af mælken selvfølgelig gå til kalven. Hvis en ko eksempelvis leverer 2000 liter mælk om året, efter at kalven har fået sit, bliver det til 30.000 liter i løbet af femten år. Dette svarer til omkring 1800 kg protein. Til sammenligning kan man måske få 36 kg protein ud af en død ko.

Mælk kan anvendes til mange ting som yoghurt, smør og ost, som man så igen kan lave et væld af velsmagende retter af ved at kombinere dem med frugt, grønsager og kornprodukter.

HJEMMELAVET OST / PANIR

Panir er hjemmelavet ost, der fremstilles af komælk. Panir laves ved at komme en syre i kogende mælk, så den skilles i ost (panir) og ostevalle. Som syre kan bruges tykmælk, yoghurt, kærnemælk, citronsaft eller sur æblesaft. Når man bruger citron eller æble, bliver ostemængden mindre.

Panir bruges i grønsagsretter og mange indiske desserter. Paniren kan bruges ”rå”, som den er, eller steges. Den er også god som pålæg. Panir er nem at lave selv. Ingredienser:

1 liter sødmælk og 1½ dl tykmælk (giver cirka 225 g panir.) eller anden syre.

1. Mælken bringes i kog i en gryde. Når den koger, hældes syren i. Rør rundt, så mælken ikke koger over. Man kan se, at mælken skiller, når der dannes en grønlig ostevalle. Tag gryden af varmen og lad den stå et par minutter.

ord og handling og med så megen kraft, som det kræves, til at bevare miljøet på jorden."

"Miljøkrisen kræver ændringer ikke blot i den officielle politik," fortsatte videnskabsmændene, "men også i hver enkeltpersons handlemåde. Historien viser klart, at religiøs tro, eksempel og ledelse på en kraftfuld måde er i stand til at påvirke individers handlemåde og ansvarlighed."

"Som videnskabsmænd har mange af os haft store oplevelser af ærefrygt og dyb respekt overfor universet," tilføjede underskriverne. "Vi kan se, at når noget bliver anset for helligt, er der en større chance for, at det bliver behandlet med omhu og respekt. Det er sådan, vi bør se på vores hjem, denne planet. Bestræbelser på at værne om og værdsætte miljøet har brug for at blive understøttet af en følelse af noget helligt."

Videnskabsmændene antydede således, at miljøkrisen skyldes, at menneskeheden ikke længere ser naturen som hellig, og hvis vi igen skal have en bæredygtig verden, er vi nødt til genvække følelsen af "hellighed" overfor "skabelsen".

Ikke desto mindre var flere af disse videnskabsmænd som f.eks. Stephen Gould og Carl Sagan erklærede ateister, der i andre sammenhænge gjorde alt for at undertrykke enhver antydning af, at verden og naturen er en form for hellig skabelse. For dem var religion blot et primitivt overleveret adfærdsmønster fra et stadie i vores evolution, hvor det engang gav os en fordel i kampen for overlevelsen. Religiøse ideer havde ifølge dem ingen relevans for vores forståelse af naturen. At de ved denne lejlighed opportunistisk forsøgte at appellere til religiøse menneskers følelser betød ikke, at de i ramme alvor mente, at naturen er en "hellig skabelse".

Den egentlige ironi er, at hvis nogen i særlig grad har været medvirkende til, at verden og naturen ikke længere ses som hellige, er det netop sådanne videnskabsmænd, der under dække af videnskab har udbredt et materialistisk og ateistisk verdensbillede. Gould og Sagan ville sikkert have protesteret imod blive beskyldt for at udbrede en bestemt ideologi ('materialisme' for at være helt præcis) under dække af videnskabsmænd. Ikke desto mindre hævder vi, at det er, hvad der er sket. Fordi dette er en vigtig

2. Den dannede ostemasse hældes igennem en si, der eventuelt er beklædt med et osteklæde. Lad paniren dryppe af. Ønsker man en fast ost, pakkes paniren ind i et osteklæde og lægges under noget tungt en halv times tid, så væsken presses ud.

* Et lille trick er først at skylle indersiden af gryden med koldt vand, før man hælder mælken i. Så brænder den ikke så let på.

* Ostevalle kan bruges i madlavningen til brød, ris, suppe, grønsager osv.

SPINAT MED OST / PANIR SAK

300 g panir, presset
800 g frisk spinat
2 spsk. ghee/olie
(ghee er klaret smørolie)
2 tsk. stødt koriander
¾ tsk. gurkemeje
¾ tsk. garam masala
½ tsk. cayennepeber
½ dl vand
1½ tsk. salt
1½ dl cremefraiche (kan udelades)

1. Spinaten vaskes grundigt og skæres i strimler. Varm ghee'en i en gryde over middelvarme. Steg krydderierne heri et øjeblik, mens der røres i gryden. Kom spinaten i og steg et øjeblik.

2. Hæld vandet i, læg låg på og lad spinaten koge ca. 10 minutter over lav varme, indtil den er mør. Skær paniren i terninger og kom den i retten sammen med salt og cremefraiche. Varm retten igennem.

* Sak kan laves af andre grønne blade såsom friske brændenælder, bladbeder, grønkål eller skvalderkål.

pointe, tillader vi os at give et par eksempler til støtte herfor, selv om det er en lille afstikker fra dette hæftes emne.

Vores første eksempel drejer sig om Alfred Russell Wallace (1823-1913), der lancerede evolutionsteorien sammen med Charles Darwin. Nu om dage er Wallace ret ukendt, men dengang var han en meget fremtrædende videnskabsmand. En grund til, at han gled i baggrunden, kan have været, at han i modsætning til Darwin, der var mere materialistisk, argumenterede videnskabeligt for, at evolution er en guddommeligt styret proces. I 1903 klagede Wallace over, hvordan samtidens videnskabsmænd afviste at overveje naturen som andet end noget rent materielt:

> Jeg tror, at videnskabsmænd vil blive mere åndelige, men det er en meget langsommelig proces. Den videnskabelige holdning har sikkert aldrig været mere materialistisk end nu…Åndeligt indstillede videnskabelige mennesker er meget få, og de fleste af dem er bange for at give deres mening til kende. Flertallet af videnskabsmænd ser ud til at anse det for en form for sindssyge, hvis man vedkender sin tro på andet, end hvad der kaldes de almindelige naturlove.[19]

Vores andet eksempel på, at materialismen råder som ideologi blandt videnskabsfolk, er, at forskere jævnligt støder på og undersøger fænomener, der ikke kan forklares materielt. Reaktionen er som regel en masse bortforklaringer af sådanne videnskabelige resultater, der sjældent når ud til en bredere offentlighed. Et eksempel er den canadiske psykiater Ian Stevenson (1920-2007), der studerede små børn, der talte om et tidligere liv. Han påviste ikke mindre end tæt ved 3000 tilfælde, hvor et barns udtalelser kunne identificeres med en bortgået person, som barnet ikke havde haft mulighed for at have kendskab til. Men selv om Ian Stevenson er anerkendt i psykiatriske kredse, afviste personer som Gould og Sagan at overveje hans forskning, tilsyneladende fordi den peger på, at vi er andet og mere end noget rent materielt.

Et tredje helt nutidigt eksempel til støtte for vores påstand er den kendsgerning, at i løbet af de sidste 50 år har biokemikerne afdækket inde i vores celler en verden af en kompleksitet, som der ingen materiel forklaring er på. En celle repræsenterer en teknologi af en natur, der langt overgår nogen menneskeskabt teknologi. DNA'et, der gemmer vores arveanlæg, anvender den samme form for digitalteknologi med både hardware og software, som bruges i computere. DNA er blot meget mere avanceret.

En kendt biokemiker, Franklin Harold, skrev i 2001: "Vi bør principielt afvise at erstatte samspillet imellem tilfældighed og nødvendighed med intelligent design, men vi er nødt til at indrømme, at der for nærværende ikke findes nogen detaljerede darwinistiske redegørelser for evolutionen af noget biokemisk system, kun en vifte af ønskespekulationer."[20]

Professor Harold indrømmer altså her, at man ingen anelse har om, hvordan cellens kompleksitet kan være opstået af sig selv. Alligevel forbyder han, at intelligent design overhovedet overvejes, selv om de fleste sikkert vil synes, at det er en indlysende mulighed. Sådanne udtalelser beviser efter vores mening, at dominerende videnskabsmænd af i dag udbreder en materialistisk ideologi under dække af videnskab. Det ser vi igen som en væsentlig grund til, at bevidstheden om naturen som noget helligt og nærmest guddommeligt ukrænkeligt ikke længere indgår i det moderne menneskes naturforståelse.

Miljøkrisen og den videnskabelige revolution

I Middelalderens førindustrielle Europa anså de fleste naturen for ukrænkelig, for den var Guds skabelse. Menneskelivet havde et guddommeligt formål, og materielle fremskridt blev regnet for sekundære i forhold til åndelig udvikling.

Selv i starten på den videnskabelige epoke

havde de tidlige videnskabsmænd dybsindige ideer om Gud som den højeste hersker og designer af universet. Kopernicus (1473-1543) er kendt for at have placeret solen som solsystemets centrum, hvilket satte ham i modsætning til kirken. Men også han så planeternes baner som et billede på "det guddommelige arbejde af den Store og Ædle Skaber."

Videnskabsmænd som Newton og Kepler var også inderligt religiøse mennesker, men ikke desto mindre var de med deres fokusering på fysikkens love med til at skubbe bevidstheden om Guds direkte involvering i verden tilbage. I takt med videnskabens udvikling op igennem Renæssancen og Oplysningstiden fortog konturerne af Guds hånd sig. Universet blev mere og mere set som et koldt og upersonligt sted, der ikke styres af guddommelig indgriben og arrangement, men af automatiske, matematisk udtrykte fysiske love. Religionen mistede langsomt, men sikkert sit greb om menneskene. Ifølge historikeren Lewis Mumford: "Selv om de fulgte Kirkens ydre ceremonier…begyndte flere og flere mennesker at agere, som om deres lykke, velstand og frelse var at finde på jorden alene igennem midler, som de selv var herre over."[21]

Da Gud gled i baggrunden, gjorde naturens ukrænkelighed det også. I det 18. og 19. århundrede førte dette til den industrielle revolution, hvor begæret efter økonomisk vinding tilsidesatte alle hensyn til fordel for en decideret rovdrift på naturens ressourcer. Ikke kun naturen mistede sin hellighed. Også mennesker blev reduceret til en råvare, som industriherrerne erhvervede sig for så billig en pris som mulig uden tanke for, hvilke forhold de satte medmennesker til at arbejde og leve under. Lige så lidt blev der taget hensyn til, hvor meget denne udvikling vendte op og ned på traditionelle levemåder og gamle landsbyfællesskaber. Det eneste kriterium var lave produktionsudgifter, høje salgspriser og et stort slutresultat på bundlinien. Kapitalismen i sin mest rå og hensynsløse form havde set dagens lys. At hensyn til naturen ikke blev skænket en tanke, bør næppe overraske.

Mange forudså allerede i Renæssancen den miljøkrise, vi nu står midt i. Minedrift i stor stil, som opstod på denne tid, blev mødt med kraftig modstand. Ligesom deres græske og romerske forgængere hævdede modstanderne af minedrift, at det var umoralsk at bryde metaller fra jordens indre. Allerede Plinius (år 23–79) havde skrevet, at jorden giver os fra sin overflade "gavmildt og altid beredvilligt…alle ting til vores nytte," men det, som findes under jorden, "ansporer os til vores undergang" og "udmatter jorden."[22]

Middelalderens modstandere af minedrift havde et forbavsende profetisk syn på dens negative miljømæssige virkninger. I 1556 skrev Georg Agricola i *De Re Metallica*: "Det stærkeste argument hos modstanderne er, at markerne ødelægges af minedriften…De gør også gældende, at skovene hugges ned, for der er brug for træ til tømmer, maskiner og udsmeltning af metaller. Og når skovene og træerne fældes, udryddes dyrene og fuglene…Hvad mere er, forgifter vandet, der er blevet brugt til malmens udvaskning, åerne og vandløbene og dræber fiskene eller jager dem på flugt."[23]

I landsbysamfundene i Middelalderens Europa blev jorden dyrket på måder, der ikke ødelagde naturen. Græsarealer, skove, søer og vandløb var fælleseje, og landsbyernes ældreråd overså nøje deres anvendelse. Landbrugets formål var lokal selvforsyning. Med tilbagegangen for Middelalderens Gudscentrerede verdensbillede til fordel for materialistisk videnskab og industri hensygnede denne form for jordbrug. Selvforsyning blev imellem 1500 og 1700 gradvist erstattet af produktion til den fremblomstrende markedsøkonomi, en proces, der fortsætter den dag i dag med at ødelægge traditionelle landsbyøkonomier og miljøer over hele jorden.

Den samlede virkning af det markedsorienterede jordbrug og den fremvoksende industri var en hurtig formindskelse af Europas skove i 1500-tallet. Træer blev fældet for at få mere landbrugsjord og skaffe brændsel og råmaterialer til fabrikkerne. Fra 1600-tallet og fremefter manglede England brændsel og begyndte at bruge kul som energikilde i industrien. "Imens Middelalderens økonomi byggede på naturlige og

vedvarende energikilder som træ, vand og vind, tog den opvoksende kapitalistiske økonomi, der tog form over det meste af Vesteuropa, ikke kun den ikke-vedvarende energikilde kul i anvendelse, men også uorganiske metaller som jern, kobber, sølv, tin og kviksølv, hvis raffinering og fremstilling afhang af og yderligere formindskede skovene," fortæller Carolyn Merchant.[24]

Verdensbillede og kultur

Mønstret, der opstod i Middelalderens og Renæssancens Europa med en mere og mere gudløs kosmologi med efterfølgende tab af respekten for naturens hellighed, har i sidste ende ledt os til den nuværende livsstil med uhæmmet rovdrift på naturens ressourcer og ideen om, at vi mennesker kan gøre naturen bedre, end den allerede er. Indiens *Bhagavad-gita*, den vigtigste vediske tekst, beskrev på samme måde for 5000 år siden:

"De siger, at denne verden er uvirkelig, uden noget grundlag, uden nogen Gud bag…Sådanne konklusioner leder de vildfarne materialister, der er uden intelligens, til at henfalde til skadelige, forfærdelige handlinger, der ødelægger verden…Grundlæggende tror de, at tilfredsstillelse af sanserne er menneskecivilisationens eneste behov."[25]

Med andre ord er ifølge *Bhagavad-gita* det første, der sker, at vi mister ideen om, at Gud eksisterer og er involveret i verden. Dernæst udviskes vores bevidsthed om verden og naturen som både guddommelige og hellige, hvorfra skridtet ikke er langt til en hensynsløs og blind udnyttelse af naturens ressourcer med henblik på vores egen sanselige tilfredsstillelse. Forskellige katastrofer er uundgåelige, for vi piller ved ting, vi ikke er kvalificerede til at ændre ved.

LAV DIN EGEN HØKASSE

Høkassen er en gammel opfindelse, der sparer energi og plads på komfuret. Princippet er, at man bringer en gryde i kog over komfuret, hvorefter man placerer den i en lukket høkasse, så retten koger færdig på eftervarmen. Det er nemt at lave en høkasse, og hvis man ikke lige har adgang til hø, er det ikke noget problem! Man kan bruge en kasse af træ, pap eller flamingo og fore den med puder, håndklæder og avispapir. Eller man kan sy sig en kraftig hø-hætte á la en tehætte.

Få inspiration på http://www.klima-dm.dk/bidrag/moderne-hokasse eller http://www.høkasse.dk/

Høkasser kan bruges til meget andet end at koge risengrød i, men egner sig bedst til retter, hvor man kommer det hele i på en gang, f.eks. ris, grød, kartofler etc., der så passer sig selv, indtil de er færdige.

En fordel ved høkasser er, at maden ikke brænder på eller koger over. Man skal dog sørge for, at den er varm nok, da den ellers går af kog, samt der kan være risiko for bakterier, hvis temperaturen bliver for lav.

5-KORNS GRØD I HØKASSE

Her er en klimavenlig og styrkende grød kogt med kornsorter, der kan dyrkes lokalt i Danmark. Hvis man kender en lokal landmand, der dyrker korn, kan man købe af ham. Det sparer emballage og transport, men husk at gå kornene efter for sten, før de vaskes. Hvis man ikke har alle fem korntyper, kan mindre gøre det. De kan kombineres efter smag og behag.

1,2 liter vand
1-1½ tsk. salt
1 dl hel havre
1 dl hel byg
1 dl hel spelt
1 dl hel rug
1 dl hel hvede
evt. 1 dl havregryn

Bring vandet i kog i en gryde med låg på. Imens skylles kornene og afdryppes i en si. Kom korn og salt i vandet og lad dem koge i fem minutter. Sæt gryden med låg på i høkassen, pak den godt ind og lad den stå i en time. Hvis man ønsker at jævne grøden lidt, sættes gryden over blusset igen, havregrynene kommes i, og efter et kort opkog giver man gryden 5-10 minutter mere i kassen.

Server med en klat smør og tilbehør af frisk lokalt dyrket frugt og evt. nødder.

Tanken med denne historiske gennemgang er at påpege, at grunden til klimakrise, miljøødelæggelse og vores livsstils manglende bæredygtighed skal findes i en forkert naturforståelse – en materialistisk naturforståelse. Udover en tilbagevenden til en mere enkel og naturlig livsstil indebærer en virkelig dybtgående løsning derfor også en genetablering af en åndelig naturforståelse. Andre end os har i det 20. århundrede ment det samme. Tag den amerikanske naturlæge Jethro Kloss (1863-1946), der i 1939 skrev i forordet til en bog om naturhelbredelse:

> ”Der er i naturen – i træerne, urterne, rødderne og blomsterne – en fantastisk videnskab, som mennesket endnu ikke har forstået. Al Egyptens videnskab, da landet havde sin glanstid, og videnskaben i Oldtidens Babylon, da det var på sit højeste, og Salomons visdom, da han levede i lydighed imod Gud, plus videnskaben og kundskaben i vores nuværende oplyste tid, som de undervises i på skoler og universiteter, kan ikke måle sig med videnskaben i naturen. Trods det er den videnskab kun lidt forstået af selv de mest intelligente mennesker.
>
> Gud har givet et middel imod enhver sygdom, der kan ramme os. Ondskaben kan ikke hjemsøge os med nogen form for sygdom, som Gud ikke har givet et middel imod. Vores Skaber forudså den ulykkelige tilstand, som menneskeheden befinder sig i nu om dage, og arrangerede Naturen til at have et råd imod alle menneskets lidelser.
>
> Hvis vores videnskabsmænd og medicinske universiteter lagde samme indsats i at finde kraften i de ”sande lægemidler”, sådan som de forefindes i naturen til brug for menneskeracen, kunne man undvære giftige mediciner og kemikalier, og sygdom ville med sikkerhed være en sjælden ting. Hvis man kun ville gøre brug af de remedier, som Gud har givet til ”menneskets tjeneste”, ville det bringe en usigelig velsignelse over verden.
>
> I disse deprimerende tider kan anvendelsen af en naturlig kost forhindre megen lidelse og også spare penge. Det vigtigste emne, som folk studerede, burde være: ”Hvordan kan vi leve vores tildelte tid uden at skulle lide.” Gud har helt sikkert gjort dette muligt. Revolutionér den almindelige måde at leve, spise og drikke på, og man vil have et lykkeligere og sundere folk.”[26]

Vi deler Kloss' naturforståelse af, at naturen er perfekt, for den er skabt og gennemsyret af Guds intelligens, der overgår enhver menneskelig intelligens. Derfor er det ikke logisk at tro, at vi kan ændre radikalt på verden og naturen og gøre den bedre, end den allerede er. Det bedste, vi kan gøre, er at indrette os, som Han har tiltænkt det, i harmoni med den natur, som Han har skabt. Kloss var meget utypisk for tidsånden i det 20. århundrede, men havde han skrevet det 500 år tidligere, ville alle andre lærde personer have billiget det.

Den samme tanke genfinder man også i de vediske tekster. Ifølge *Sri Isopanisad:*

”Guddommens Personlighed er fuldkommen og fuldstændig, og fordi Han er fuldstændigt fuldkommen, er alt, der udstrømmer fra Ham såsom denne fænomenverden, også fuldkomment udstyret som fuldstændige helheder.”[27]

Sri Isopanisad fortsætter, at derfor bør man leve, sådan som Gud har tiltænkt en det:

”Alt bevægeligt eller ubevægeligt, der findes i universet, beherskes og ejes af Herren. Man bør derfor kun acceptere de ting, der er nødvendige for en selv, og som er sat til side som ens kvote, og man bør ikke acceptere andre ting velvidende

hvem de tilhører."[28]

Srila Prabhupada så disse to mantraer fra *Sri Isopanisad* som grundlag for den form for naturforståelse, der kræves, hvis menneskeheden på ny skal opleve en bæredygtig og stabil epoke i sin lange historie. Verden tilhører ikke menneskeheden – den tilhører Gud. Vi er gæster her og kan med god ret kun gøre krav på det, der naturligt er vores del.

Et videre studie af vedisk naturfilosofi afslører, at naturen, som vi alle er dele af, ikke udgøres af materie alene. Naturen består både af materie plus små evige sjæle, der er indesluttet i materien, såvel som Guds, Krishnas, personlige tilstedeværelse i alting. Mennesker, dyr og planeter – alle er vi evige og fuldt bevidste åndelige sjæle, der lige nu opholder os i forskellige midlertidige kroppe med henblik på en udvikling af vores oprindelige åndelige natur: et dybt og evigt forhold til Krishna. Den fysiske natur, vi er anbragt i, er blot et miljø, Han har givet os for at muliggøre denne åndelige udvikling, hvilket den specielt gør, når vi lever i overensstemmelse med den måde, som Han har udtænkt, at vi skal leve på.

Eftersom Krishnas levemåde for os er en enkel og naturlig levemåde i pagt med naturen, er denne levemåde ikke blot den materielt set mest bæredygtige. Den kan tilligemed vække vores åndelige natur og give os den dybest mulige tilfredsstillelse i et omfang, som ingen anden livsstil kan give. Derfor er den også i den forstand en holdbar livsstil, for med en dybere åndelig tilfredsstillelse og lykke er vi mindre tilbøjelige til at jagte en illusorisk lykke i såkaldte materielle fremskridt.

KAPITEL 5

SELVFORSYNING OG BÆREDYGTIGHED I PRAKSIS

Ovenpå de foregående kapitlers større betragtninger vil vi gerne se på nogle praktiske ideer til selvforsyning og mere bæredygtig livsstil på det personlige plan. Vi gør det nærmest som et svar på, "Jamen, hvad kan jeg gøre? Klimaproblemer, globalisering, det hele er så stort, og vi er alle så små og magtesløse."

Vores svar er, at vi hver især kan gøre meget. Vi behøver ikke at vente på, at vores politikere får taget sig sammen, som vi kan risikere at skulle vente meget længe på, før det sker. Vi kan selv starte her og nu med vores eget liv og gøre mange ting, som i hvert fald kommer os selv til gode og gør vores egne liv mere frie og bæredygtige. Vi har også derved en chance for at inspirere andre i vores umiddelbare nærhed.

Og hvem ved, hvad det kan føre til? Mange gange tænker vi, at hvad kan vi som enkeltpersoner gøre for at ændre verden. Her er det, vi skal huske på, at op igennem historien er der kun én slags personer, der har ændret noget, og det er, ja, du har gættet det – enkeltpersoner. Gandhi sagde også, at man må selv være den forandring, som man ønsker skal ske i verden.

Vi foreslår som et første skridt, at man starter med selv at praktisere selvforsyning og naturlig livsstil i det omfang, det er muligt. Her tænker vi lige nu på den mad, vi spiser, men det kan udvides til alle andre områder af ens liv. Nogle tror, at dette kræver, at man rykker ud fra storbyen til et uspoleret sted på landet, hvor man kan dyrke alting selv. Det er selvfølgelig godt, hvis man kan det, men det er ikke nødvendigt. Man har mange muligheder, uanset hvor man bor.

At være selvforsynende en stor del af året med almindelige grøntsager, blomster og urter kræver ikke meget. Specielt når man er vegetar, kan man let selv dyrke mindst halvdelen af, hvad man har brug for af mad. En lille have kan med en overkommelig indsats forsyne en hel familie med mere, end den kan spise sig igennem. Har man ikke engang en kvadratmeter jord til rådig-

hed, er det også forbavsende, hvad man kan få ud af en vindueskarm. Ligeledes er det muligt at indsamle mange ting som frugter, bær, nødder og urter i naturområder, langs strande og i parker. Selv i private haver kan man spørge ejeren om lov til at tage det, som han eller hun ikke selv får brugt. Man kan også leje eller købe en kolonihave eller måske låne et ubenyttet stykke jord eller have, eventuelt imod en aftale om, at ejeren må tage til sig selv af det, der dyrkes.

Har man en græsplæne, kan man inddrage et stykke af den. Eller hvorfor ikke helt sløjfe den? En nyttehave giver ikke blot noget til gengæld for den tid, man investerer i den, men kan også somme tider ligefrem være tidsbesparende, for mange folk bruger mere tid på at passe en græsplæne, end de ville bruge på en praktisk anlagt grønsagshave på samme areal.

Vi har selv dyrket frugter og grønsager til eget forbrug i ti år, hvor vi på intet tidspunkt, hverken sommer eller vinter, har købt frugter og grønsager til vores husholdning. De fleste vil blive forbavset over, hvor hurtigt man kan opnå en rimelig grad af selvforsyning.

Uheldigvis er havedyrkning i dag en fremmed beskæftigelse for mange mennesker. Vi er nu så langt inde i den industrielle revolution, at de fleste slet ikke har et forhold til den jord, de får deres mad fra. Mange tror, at havedyrkning er en umulig krig imod naturen, hvor man brækker ryggen på sig selv. Havefræsere og efterårsgravninger med sved på panden, en konstant bekæmpelse af ukrudt og et mylder af sultne væsener, der kryber, kravler, gnaver og yngler hurtigere, end man kan være over dem.

Sådan behøver det ikke at være. Kunsten er at lære at arbejde med naturen i stedet for at gå imod den, for da gør den selv en stor del af arbejdet og giver mere, end ens hjerte kan begære. Hemmeligheden er at forstå, hvordan ting foregår i naturen og eftergøre dem.

Planten og rhizosfæren

Lad os begynde med planter. Den gængse opfattelse er, at de lever af at suge næring op fra jorden. Deres rødder er, mener vi, som sugerør, der hiver vand og næringsstoffer op og transporterer dem videre til bladene, hvor næringsstofferne bruges til at opbygge alt det, en plante består af.

Hvad mange ikke ved, er, at der naturligt også går en strøm den modsatte vej, nemlig fra planternes blade ned gennem rødderne og ud i jorden. Den strøm er ikke ubetydelig. Op mod en tredjedel af den solenergi, planten binder, havner i jorden i form af sukkerstoffer og andre ting, der afgives fra rødderne. Disse stoffer holder liv i en hærskare af mikroorganismer, der lever på, omkring og til dels inde i plantens rødder.

Denne levende sfære omkring planterødderne kaldes rhizosfæren (af rhizo = rod). Fra naturens side er det igennem symbiosen med rhizosfæren, at planten virkeligt får sin næring. Her finder man de såkaldte knoldbakterier (rhisobium), der danner knolde på bælgplanternes rødder og binder luftens kvælstof, som derved bliver tilgængeligt for planterne. Her lever mykorrhiza, en gruppe svampe, der bl.a. hjælper med forsyningen af fosforforbindelser. Her er der kolibakterier, der også kan binde kvælstof. Nogle bakterier leverer vækststoffer til planten, andre skaffer andre stoffer, planten har brug for osv.

Ikke blot ernærer rhizosfæren planten, men beskytter den også. Planter med en stor og sund rhizosfære er langt mindre sårbare overfor sygdomsforvoldende organismer end planter med en lille rhizosfære.

Dyrk jorden

De, der før har oplevet jorddyrkning som en krig imod naturen, har sikkert brugt en stor del af deres kræfter på at ødelægge rhizosfæren. Når man vender jorden, ender organismerne på og omkring rødderne i jordoverfladen langt nede i jorden. Derfor bør jord ikke vendes, selv om de fleste gør det. Sprøjter vi med svampemidler, dræber vi mykorrhiza-svampene. Er jorden bar, har rhizosfærens organismer mindre at leve af, og jorden omkring dem udtørres. Gøder vi med kunstgødning, tvinger vi planterne til at optage næringsstoffer udenom rhizosfæren,

uanset om de har brug for dem eller ej, imens en sund og velforsynet rhizosfære hele tiden leverer næringsstoffer til planten i forhold til dens øjeblikkelige behov.

Hvis vi skal arbejde med naturen, må vi først og fremmest fremme betingelserne for rhizosfæren. Rhizosfærens organismer kræver egentlig kun tre ting: plads, luft og noget at leve af. Plads og luft er nærmest samme ting og skaffes ved at holde jorden løs. Jorden må aldrig være sammenpresset, kompakt eller vandlidende. Noget at leve af betyder kompost, dødt plantemateriale, dyregødning eller levende planter, der afgiver næring igennem deres rødder. Det er alt, der skal til for at få en stærk og sund rhizosfære, som igen er nøglen til en vellykket og arbejdsmæssigt mindre krævende jorddyrkning.

Det handler altså om at dyrke jorden. "Ja, selvfølgelig gør det det," vil de fleste sikkert svare. Men faktum er, at det er der altså mange, der ikke gør. I stedet dyrker de planterne. Men det er jorden, der skal dyrkes, for så kommer planterne af sig selv.

Lad os se på nogle praktiske jordbehandlingsteknikker.[29] Her er fire gode tips, der sparer en masse arbejde, fremmer jordens frugtbarhed, holder på fugtigheden, hæmmer ukrudtet og fodrer regnormene, der er nogle flittige fyre og helt af sig selv står for en masse gravearbejde, hvis de får noget at spise.

1. Sørg for, at jorden så vidt muligt altid er dækket, enten af noget, der vokser, eller af dødt plantemateriale (man finder ikke bar jord i naturen). Kun når man skal så eller har med meget små planter at gøre, er dette ikke altid muligt.

2. Fjern aldrig noget fra haven. Smid med andre ord ikke 'haveaffald' væk, men giv det tilbage til jorden (det, du kalder 'haveaffald', er i virkeligheden kostbar gødning og næring, som du smider på lossepladsen. Det tror da pokker, at du ikke kan få noget til at vokse).

3. Hold jorden løs så dybt nede som muligt, men vend aldrig jorden.

4. Dyrk i bede, der aldrig betrædes.

Dyrkning i højbede

De færreste dyrker grønsager i bede, men i stedet i rækker, som man går imellem på begge sider. Men dyrkning i højbede, som man også kalder dem, er en overlegen dyrkningsmetode. Det kaldes også for 'den kinesiske metode' eller 'den franske metode'. I det 19. århundrede drev parisiske markedsgartnere deres gartnerier tæt på Paris på små, dyre og knapt tilmålte jordlodder og udviklede et dyrkningssystem, hvis produktivitet aldrig er blevet overgået. Kinesiske gartnere, som også arbejdede i nærheden af byer på små, begrænsede stykker jord, har brugt samme metode i tusinder af år. Med den metode kan man dyrke fire til seks gange så meget som ved almindelig rækkedyrkning!

Ideen er i sin enkelhed at dyrke i velgødede og dybt jordbehandlede bede, som man aldrig træder i. I sådanne bede behøver man mindre afstand mellem planterne, for jorden mellem rækkerne trædes aldrig sammen og er altid løs. Planternes rødder kan vokse uhindret nedad, hvorfor planterne ikke konkurrerer med hinanden i bredden og derved kan stå meget tættere sammen. Samtidigt betyder den tætte planteafstand, at planternes blade danner et sammenhængende tag over jorden, hvilket skaber et gunstigt mikroklima, holder på fugtigheden (højbede bruger ofte kun halvdelen eller en fjerdedel af det vand, man almindeligvis må tilføre) og hindrer ukrudt i at komme frem. Erfarne højbedsdyrkere oplever ikke ukrudt som et problem, når højbedene først er etablerede og kørt ind.

Anlægning af bede

Det første arbejde ved bede er at anlægge dem. Det tager lidt tid, men er ikke uoverkommeligt. Når de først er etablerede, kræver den løbende pasning meget mindre end en konventionel nyttehave.

Start med et stykke bart jord. Det betyder, at hvis du starter med en græsplæne, fjerner

du græsset først, f.eks. ved at skrælle tørvene af med en god arbejdsskovl. Læg tørvene til kompostering et sted i haven i en stak med rødderne opad.

Marker et bed ved f.eks. at banke fire pæle i bedets fire hjørner og træk en snor imellem dem. Bedet bør være mellem 120-150 cm bredt, så man kan nå midten fra begge sider uden at træde i det, og lige så langt, som man vil have det. Da man altid skal gå uden om for at komme om på den anden side, er det praktisk ikke at lave det for langt. Et syv meter langt bed giver 10 m^2, men bede kan også være 2, 3, 4 eller 6 meter lange afhængigt af smag og behag. Mange anlægger dem fra syd mod nord, men det kan også være praktisk at tage hensyn til havens topografi og øvrige karakter.

Bedet skal dybdegraves. Som sagt skal jorden ikke vendes, så det bedste er at bruge en kraftig gravegreb. Start i den ene ende af bedet. Stik greben så langt ned, den kan komme og vrik den frem og tilbage for at løsne jorden. Tryk den herefter længere ned og løsn igen jorden på samme måde. Skub eventuelt greben endnu længere ned en tredje gang, hvis det er muligt. På denne måde kan man komme ned i 45-50 eller 60 cm's dybde, hvilket plejer at være udmærket (undtagelsen kan være, hvis jorden har været sammenpakket af maskiner. I så fald må man finde ud af få jorden løsnet i den påkrævede dybde). At gå bedet igennem på denne måde kan gøres på en times tid, hvilket skulle være sidste gang, det gennemgraves, hvis man sørger for aldrig igen at træde i det.

Bedet skal gødes. Er det en gammel græsplæne, er der allerede megen gødning i jorden, og det er muligvis ikke nødvendigt at tilføre mere. Men ellers må man skaffe sig noget. De parisiske gartnere havde adgang til ubegrænsede mængder hestemøg, men i dag er de fleste bymennesker ikke så heldige. Nogle kommuners genbrugspladser tilbyder gratis eller meget billig kompost af indsamlet 'haveaffald', der ofte er blandet op med hestemøg. Dette er en udmærket gødning, og da den er omsat, kan man med det samme dyrke planter i den. En anden mulighed er frisk hestemøg, komøg eller anden dyregødning. Det bedste tidspunkt at lægge denne gødning ud er om efteråret, så den kan blive omsat vinteren igennem, men man kan også gøre det om foråret og starte med at dyrke kartofler, kål og andre ting, der tåler frisk gødning.

Fordel enten komposten eller møget ud på hele bedet og hak det ned i overfladejorden med en kultivator eller et hakkejern. Samtidigt pulveriseres overfladen, som så til sidst jævnes med en rive.

Bedet er nu etableret, og fremover skulle en løsning af jorden i overfladen med et hakkejern eller kultivator være tilstrækkelig jordbehand-

GÅ PÅ ÆBLEROV

Hvert år ligger mange tons æbler som affald på folks græsplæner, mens man gladelig importerer æbler fra Holland, Frankrig og Argentina. Man kunne gøre sig selv og miljøet en stor tjeneste ved at bruge noget af al den overflod, der rådner i folks haver. Gå på æblerov! Når du har set, at dine naboer alligevel ikke spiser deres æbler, men foretrækker Brugsens, er der ikke noget forkert i at spørge, om man skal hjælpe dem af med deres æbler. Mange folk er faktisk glade, hvis man kommer og plukker deres æbler, så de slipper for at skulle rive dem sammen og smide dem ud, for de skulle ikke gerne ligge og rådne på deres fine græsplæner.

Det er ikke kun æbler, der bliver smidt ud, men æbler er en god ting at starte med. De er alle vegne, også inde i byen. Man skal selvfølgelig holde sig et stykke fra de mest trafikerede veje.

Æbler kan bruges til mange ting: æblekage, æblechutney, tærter, waldorfsalat. Man kan også tørre æbler, f.eks. i en solrig vindueskarm, under en luftvarmepumpe (dem er der mange, der har nu om dage) eller i en varm bil parkeret i solen. Tørrede æbler er en rigtig lækker chips, nærmest som vingummi for selvforsyningsnørder.

Få inspiration på: http://www.aeblefest.dk/opskrifter.

ling, hvilket kan gøres på ti minutter. Husk at dække bedet til med plantemateriale (blade, halm, afklippet græs osv.), hvis der ikke skal sås eller plantes med det samme. Bemærk, at hvis der skal sås i bedet, skal man have tilført kompost og ikke frisk gødning, der kan virke spirehæmmende, og som små kimplanter ikke bryder sig om.

Læg mærke til, at vi ikke har lavet kanter eller støttemure af sten, brædder eller lignende omkring bedet. Sådanne tjener mest til at give bolig til snegle og er unødvendige, da bedet ikke eroderes, hvis der altid vokser noget i det, eller jorden er tildækket med plantemateriale.

Har man flere højbede, har man gange imellem dem. Gangbredden kan man selv bestemme, men 30–45 cm er udmærket. Disse gange graver man aldrig i. Tværtimod skal jorden her være så hård som mulig for at hæmme ukrudt. Gangene kan renholdes ved at skrabe dem af med en skovl en gang imellem eller gå over dem med et hakkejern.

Bemærk, at vi ikke har brugt havetraktorer, fræsere osv. Når man først har lært sig de grundlæggende teknikker, kan man let overkomme at dyrke 100 eller 200 kvadratmeter have eller mere med håndredskaber alene. Det er også god og billig motion. Men vil man bruge maskiner, er det selvfølgelig bedre at gøre det end ikke at dyrke noget.

Det er godt med det samme at inddele sine bede i fem dele og etablere et sædskifte, så man ikke dyrker de samme planter på samme sted år efter år. I første del kan man dyrke kartofler, i næste forskellige slags kål, i tredje gulerødder, pastinakker, rødbeder og andre rodfrugter, i det fjerde squash, majs, græskar og selleri og i det femte salater, bladbeder, spinat, ærter og bønner. Næste år roterer man, så man har kartofler der, hvor der var kål osv.

Hvad skal du dyrke? Hvad dit hjerte begærer. Køb nogle frøposer og prøv dig frem. Brug vinteren på at læse havebøger og lægge planer, eller besøg Praktisk Økologis hjemmeside www.havenyt.dk, hvor du kan finde tips om dyrkning af de forskellige grønsager. Træk på andres viden. Gartneri er et gammelt håndværk. Andre har allerede gjort erfaringerne. Vær på den anden side altid frisk på at lave eksperimenter og se, hvordan de falder ud. Nogle ting vil slå fejl til at begynde med, og nogle ting vil lykkes.

Så er der ukrudtet, som for resten er et dårligt ord, for det antyder, at nogle planter er unyttige eller skadelige, hvilket slet ikke er tilfældet. Alt i naturen tjener et formål. Men faktum er, at små planter skal holdes ukrudtsfrie så tidligt som muligt, dvs. så snart de er spiret frem. Det gøres med et hakkejern eller med hænderne. Når planterne er større, er lidt ukrudt kun gavnligt og med til at holde på fugtigheden og give en mere alsidig biosfære i bedet. Planter holder også af at have selskab af andre planter. Man kan i så fald vente med at hive ukrudtet op, indtil lige før det bliver for sent. Ukrudtsbehandling gøres bedst på en solskinsdag, så ukrudtet ikke slår rod igen. Fjern det ikke, men lad det blive på bedet med rødderne opad.

Hvad med skadedyr? Skadedyr er generelt ikke et problem på jord, der er i balance. Da vi havde dyrket vores have i seks eller syv somre, holdt kållarverne til vores store overraskelse næsten op med æde kålene. Det samme gælder for snegle, bladlus og andre. Skadedyr er mest et problem i monokulturer, hvor man kun dyrker én bestemt afgrøde på et stort område. Hvis man har mange forskellige ting til at vokse i sin have, er problemet mindre. Det er udmærket her og der med et par kvadratmeter, der vokser vildt, for det øger biodiversiteten og havens generelle sundhedstilstand. Insekter er en verden for sig. Jo flere slags, jo bedre. Insekter lever et langt stykke ad vejen af nektar fra blomster, så jo flere blomster man har overalt, jo flere insekter har man, og jo bedre blive hele økobalancen med færre skadedyr som resultat. Fugle er nyttige og kan sætte mange larver til livs, så det er fint at sætte fuglekasser op. Frøer og tudser kommer, hvis de har højt, fugtigt græs at gemme sig i, og spiser mange snegle.

Om efteråret er det vigtigt, hvis bedet er bart, efter at grønsagerne er høstet, og der stadig er lidt vækstsæson tilbage, at så en

grøngødning, der kan samle næringsstoffer, så jorden ikke mister dem. Grøngødning er planter, man bredsår tæt, som sennep, havre, solsikker, hør osv. Derudover er det eneste, man skal gøre ved bedene om efteråret, at dække dem til med et tykt lag plantemateriale (gerne 30-40 cm), der kan kompostere og holde jorden varm om vinteren. Man behandler først jorden igen til næste forår, når man skal til at så og plante. Altså ingen efterårsgravning. Herligt, ikke sandt!

Om vinteren vokser der ingenting, men er man forudseende, gemmer man rodfrugter, hvid- og rødkål, græskar, æbler osv., der kan føre en igennem den mørke tid. En god kælder, gerne lidt fugtig, er glimrende til at have nogle kasser stående i. En rigtig god metode er også at grave nogle drænrør af cement ned i jorden på højkant og gemme rodfrugter i dem. 70 cm lange drænrør med en diameter på 30 cm er gode. Grav dem ned, så den øverste kant rager fem centimeter over jorden. Dæk dem med en flise, når de er blevet fyldt op. Rodfrugter har så ideel en temperatur og fugtighed i et sådant rør, at de selv i maj og juni næste år er lige så friske og hårde, som da man lagde dem ned i efteråret. Cementrøret hindrer mus og rotter i at komme til grønsagerne.

Selvforsyning er blot at gå i gang. De praktiske erfaringer kommer af sig selv, og glæden ved at opleve Guds natur og rigdom gør hurtigt, at ens jord ikke er en byrde, som græsplænen var det, men en spændende hobby, som man ikke kan få nok af.[30]

Afsluttende ord: Mikkel Hindhede-eksperimentet

I dette hæfte har vi skrevet om miljøkrise, bæredygtighed, selvforsyning og en mere naturlig og enkel måde at leve på. Vi har kritiseret det moderne industrisamfund og dets arrogance overfor naturen, og vi har hævdet, at miljøkrisen er en krise i vores bevidsthed, et udslag af en materialistisk ideologi, der har distanceret sig fra den grundlæggende åndelige og religiøse naturforståelse, som stabile og holdbare civilisationer til alle tider har bygget deres samfund op omkring. Vi har også argumenteret for en tilbagevenden til et vedisk inspireret system med trækokser og køer som et bæredygtigt økonomisk fundament. Med dette sidste kapitel håber vi også at have givet dig en forståelse af, at vi taler om noget praktisk og jordnært, hvor alle, der vil, kan være med og gøre en forskel.

Ikke desto mindre er mange sikkert stadig skeptiske overfor, hvorvidt enten en omlægning af vores livsstil er mulig, eller om den ikke vil betyde, at vi vil komme til at mangle noget. Erfaringen fra Danmark i begyndelsen af det 20. århundrede, hvor regeringen valgte at omlægge danskernes kostvaner for at imødegå mangelsituationer i forbindelse med Første Verdenskrig, viser imidlertid det modsatte.

Krige resulterer ofte i hungersnød eller mangel på fødevarer. Første Verdenskrig var ingen undtagelse. Både soldater og civilbefolkninger i hele Europa mærkede manglen på fødevarer. I Tyskland opstod massiv sult, fejlernæring, sygdom og øget dødelighed.

Det neutrale Danmark var under krigens første år mindre ramt. Men den 1. februar 1917 erklærede Tyskland uindskrænket ubådskrig, og importen af korn og foderstoffer til Danmark blev blokeret. Da høsten i sommeren 1917 samtidigt slog fejl, stod landet pludseligt overfor en mangel på korn.

Eftertiden har indrømmet, at den radikale indenrigsminister Ove Rode (1867-1933) reddede den danske befolkning med en stram fødevarepolitik. Hvad mere er, hvis tyskerne havde fulgt Danmarks eksempel, havde de også undgået sult (og måske vundet krigen). Forskellen var, at Tyskland i stedet fodrede det korn, som befolkningen kunne have spist, til slagtedyrene.

Hjernen og idémanden bag Ove Rodes politik var lægen og ernæringsforskeren Mikkel Hindhede (1862-1945), der blev sat til at udtænke en rationering, der kunne forebygge hungersnød og samtidigt holde befolkningen sund og rask.

Hidtil havde det været en udbredt opfattelse, at mennesker havde brug for minimum 100 g protein om dagen. Hindhede var imidlertid gennem mange års forskning og praktisk erfaring kommet frem til, at man kunne klare sig med langt mindre og faktisk blev syg af de anbefalede mængder protein og kød. Dr. Hindhede var opvokset på landet i Vestjylland, og hans bud på den optimale føde for mennesker lå ikke langt fra den landkost, han var vokset op med: brød, grød, kartofler, grønsager, frugt, lidt smør og mælk og lidt eller intet kød eller æg.

Hans erfaring blev overført til den danske rationering. Regeringen lagde den danske fødevareproduktion om fra en hovedsagelig animalsk produktion til en lacto-vegetabilsk produktion rettet direkte mod den danske befolkning. På den baggrund opretholdt man en selvforsyning, der afværgede egentlig sultkrise og fejlernæring.

Tre millioner danskere var forsøgskaniner i Hindhedes vegetariske eksperiment med klidtilsat grovbrød, flere kartofler, flere gryn, mere skummetmælk og meget mindre kød, æg og sødmælk. Hvad var resultatet? Ikke blot undgik man hungersnød, men dødeligheden i Danmark faldt fra oktober 1917 til oktober 1918 til det laveste niveau hidtil set noget sted i Europa. Danskerne havde hele vejen op igennem 20'erne og 30'erne indtil afslutningen på Anden Verdenskrig, hvor man fortsatte med Hindhedes ernæringspolitik, en sundhedstilstand, der lå langt over de nabolande, vi normalt sammenligner os med.

I dag æder de danske grise mad for 100 millioner mennesker, og danskerne spiser igen lige så meget eller mere kød som i andre rige lande. Hindhede har imidlertid vist, at hvis vores politiske ledere skulle vælge klogt at sætte os på en tilsvarende kost, som vores bedsteforældre voksede op med under Hindhede, er det ingen katastrofe. Ikke blot ville det bidrage til en mere retfærdig og bæredygtig fordeling af jordens ressourcer, men sandsynligvis ville vi også slippe for mange velfærdssygdomme som fedme, kræft og hjerte- og kredsløbssygdomme, der ledsager kødspisning.

Mikkel Hindhede skrev flere interessante bøger, hvoraf kan nævnes *Fuldkommen sundhed og vejen dertil* (Gyldendal 1936). I bogen fortæller han om det danske ernæringseksperiment og tager også læseren med på en sundhedspolitisk jordomrejse. Bogen er udsolgt, men kan lånes på biblioteket.

Spændende er også *Mikkel Hindhedes ernæringsvidenskabelige diskurs og dansk madkultur ca. 1900-1945*, en afhandling fra 2008 af historiker ved Københavns Universitet Svend Skafte Overgaard, hvori han diskuterer Mikkel Hindhedes forskning og den indflydelse, den fik.

Alt i alt er konklusionen, at der er nok i verden til alle. Erfaringen viser, at det er muligt at indrette os på en bæredygtig måde, som både er sundere og mere tilfredsstillende for os selv, og som vi kan være bekendte overfor vores efterkommere. Jorden er rig.

Fodnoter

1. *Divine Nature,* Michael Cremo og Mukunda Goswami, The Bhaktivedanta Book Trust, Los Angeles 1995, s. xvii.
2. *Srimad-Bhagavatam*, A.C. Bhaktivedanta Swami, The Bhaktivedanta Book Trust, 1.9.29 kommentar.
3. *Srimad-Bhagavatam*, 1.10.4 kommentar.
4. Fra en forelæsning i New York den 8.4.1973.
5. *Srimad-Bhagavatam* 4.17.25 kommentar.
6. *Permaculture – A Designer's Manual,* Bill Mollison, Tagari Publications, Australia 1988, s. 434-435.
7. *Diet for a Small Planet,* Frances Moore Lappe, New York Ballantine Books, 1975, s. 12.
8. Praktisk Økologi, september/oktober 2000.
9. *Diet for a Small Planet*, s. 10.
10. *Diet for a Small Planet,* s. 235.
11. *Diet for a Small Planet*, s. 25.
12. Lester Brown citeret i Vic Sussman, The Vegetarian Alternative, Rodale Press, 1978, s. 234.
13. Vegetarian Times 1990.
14. *People of the Tropical Rainforest,* Julie Denslow og Christine Padoch, University of California Press, Berkeley 1988, s. 168
15. Vegetarian Times 1990.
16. *Diet for a Small Planet*, s. 32.
17. *Population, Resources, Environment,* Paul og Anne Ehrlich, W.H. Freeman and Company, 1970, s. 64.
18. *Ox Power or Horse Power*, Hare Krishna Devi Dasi, Back to Godhead, januar 1993.
19. Fra et interview af Albert Dawson i *The Christian Commonwealth,* December 10, 1903, s. 177.
20. *The Way of the Cell,* Harold, F.M. 2001, Oxford University Press, s 205.
21. *The Myth of the Machine: The Pentagon of Power,* Lewis Mumford, Harcort Brace Jovanovich, New York 1970, s. 117.
22. *The Death of Nature,* Carolyn Merchant, Harper and Row, San Francisco 1989, s. 30.
23. Divine Nature, s. 43.
24. *The Death of Nature*, s. 63.
25. *Bhagavad Gita som den er,* A.C. Bhaktivedanta Swami, The Bhaktivedanta Book Trust, tekst 16.8, 9, 11.
26. *Back to Eden*, Jethro Kloss, Back to Eden Publishing Company, Californien 1995 (første udgave i 1939), s. viii-ix.
27. *Sri Isopanisad, Påkaldelse,* A.C. Bhaktivedanta Swami, The Bhaktivedanta Book Trust.
28. *Sri Isopanisad, Mantra 1,* A.C. Bhaktivedanta Swami, The Bhaktivedanta Book Trust.
29. *Økologisk jorddyrkning*, Troels Østergård, Praktisk Økologi marts/april 2003.
30. Noget af stoffet til denne artikel var hentet fra *Den selvforsynende have* af John Seymour (Gyldendal 1978). Bogen kan anbefales til videre læsning.
31. Se http://www.staff.hum.ku.dk/svendo/. Afhandlingen kan også lånes på bibliteket.

Verdens politiske ledere forsøger i disse år at dæmme op for den klimakatastrofe, der truer jorden og menneskeheden. Der er brug for nye perspektiver og ideer, hvis det skal lykkes. Udfordringen er at skabe et i enhver henseende bæredygtigt samfund, der ikke med mellemrum trues af miljøkatastrofer eller andre politiske, økonomiske og menneskelige katastrofer.

Jorden er rig giver en sådan vision om et bæredygtigt samfund. Inspirationen er hentet fra Indiens klassiske vediske filosofi, sådan som den blev præsenteret af Srila Prabhupada (1896 til 1977), Hare Krishna-bevægelsens grundlægger. Srila Prabhupada gjorde gældende, at med en mere enkel og naturlig, åndeligt baseret livsstil kan vi skabe en bæredygtig verden uden en nedgang i faktisk levestandard – ja, i virkeligheden med en væsentlig højere livskvalitet end den, der bliver de fleste til del i de moderne industrisamfund.

Jorden er rig er ikke blot en inspirerende og åndfuld vision, men også en samling praktiske anvisninger på, hvordan vi hver især kan påvirke verden ved at ændre vores livsstil, f.eks. ved selv at dyrke den mad, vi spiser.

Skou & Asmark

9 788799 149612